

משלי פרק כא פסוק א פלגי מים לב מלך ביד יקוק על כל אשר יחפץ יטנו:

רלב"ג משלי פרק כא פסוק א

(א)/ פלגי מים - הנה לב המלך ורצונו הוא ביד ה' כמו פלגי מים שיוכלו להטותם אל אשר יהיה שמה החפץ כן יטה הש"י לב המלך אל כל אשר יחפוץ והנה העיר בזה כי פעולות המלך ומחשבותיו הם מוגבלות מהש"י והוא כמו שליח הש"י במה שיעשהו מדבר המלכות וזה כלו הוא מיושר החכמה האלהית כי אילו היה פועל המלך באלו הדברים מסור לבחירתו בשלימות כדרך המס' לבחירתו פעולותיו בעצמו היה זה הענין סכנה נפלאה אל העם אשר תחת המלך ההוא ולזה לא עזב הש"י כל זאת ההנהגה למלך כי גבוה מעל גבוה שומר ולזאת הסבה אמר אליהוא ממלך אדם חנף חמוקשי/ממוקשי/ עם כאילו אמר ממוקשיהם סבה שימלך אדם חנף ולזאת הסבה ייחס הש"י המשפט אשר יגיע מהשופטים באמרו כי לא אצדיק רשע כמו שביארנו שם והנה המכוון ראשונה מזה המאמר הוא להעיר על המלך שהוא מושל באדם שקדם זכרו והודיע בזה כי אין בו בעצמו חטא כי תשוקתו תהיה תמיד אל הטוב מצד עצמו ולזה אמר כי רצון מלך הוא ביד ה' כמו פלגי מים להטותו אל כל אשר יחפוץ ואולם החטאים יקרו לאדם מצד שאר הכחות:

שד"ל, קאסוטו – הבורא הוא הגורם הראשון לכל דבר

ספר העיקרים מאמר רביעי פרק כה (ר' יוסף אלבו, ספרד 1380-1444)

ועל זה הדרך יתפרש מה שנמצא בכתוב שהשם יתברך מחזק לב הרשעים או מקשה ערפם ומונע מהם דרכי התשובה, וזה שהרשע בבא עליו המכה הוא מתחסד ושב אל השם מיראת עונש המוטל עליו, כמו שאמר פרעה חטאתי הפעם ה' הצדיק וגו', ובעבור שזה הפעל דומה לאונס ואינו בחירי, הנה השם יתברך מחזק את לבו כשנותן לו צד או צדדין לתלות בהן המכה ולומר שבאה במקרה ולא על צד ההשגחה האלהית, וזה כדי שיסור מלבו המורד שקנה מחמת המכה וישאר על טבעו ובחירתו מבלי מכריח, ואז יבחן אם היתה תשובתו בחיריית, ומאשר בחירת פרעה כשסר מעליו עול המכה היתה לרע, אמר השם יתברך אני הכבדתי את לבו, כלומר כשהסירותי מלבו המורד שקנה מחמת המכה, וישאר על טבעו ובחירתו, והוא לרוע בחירתו בקש עלות ותואנות לתלות בהן ענין המכות ולומר שהיו במקרה. ועל זה אמר הכתוב ואם תלכו עמי קרי, כלומר שתיחסו דברים אל המקרה, והלכתי אף אני עמכם בחמת קרי וגו', ובזה הצד ננעלים שערי התשובה בפני הרשעים, לא שהשם יתברך ימנע מן האדם טוב בחירתו חלילה, אמר הכתוב כי לא אחפוץ במות הרשע כי אם בשובו מדרכיו וחיה, אלא שהשם יתברך משאירו על בחירתו בלבד מבלי מכריח מחוץ, והוא בוחר דרך לעצמו, וכן היה ענין סיחון שאמר עליו הכתוב כי הקשה ה' אלהיך את רוחו ואמץ את לבבו, וזה כי לפי שסיחון נתחייב לשם מחמת רשעו אלא שהיה מתירא מפני פחד ה' להתגרות בישראל, הביא הקדוש ברוך הוא עצות מרחוק להסיר מלבו המורד שקנה מצד המופתים ששמע שנעשו לישראל, כדי להשאירו על בחירתו בלבד.

ספורנו, אברבנאל – מביאים רעיון דומה לספר העיקרים שהכבדת לב פרעה הוא לשם בחירתו החופשית.

רמב"ם הלכות תשובה פרק ו

הלכה א

פסוקים הרבה יש בתורה ובדברי נביאים שהן נראין כסותרין עיקר זה [של בחירה חופשית] ונכשלין בהן רוב האדם ויעלה על דעתן מהן שהקב"ה הוא גוזר על האדם לעשות רעה או טובה ושאיין לבו של אדם מסור לו להטותו לכל אשר ירצה, והרי אני מבאר עיקר גדול שממנו תדע פירוש כל אותן הפסוקים, בזמן שאדם אחד או אנשי מדינה חוטאים ועושה החוטא חטא שעושה מדעתו וברצונו כמו שהודענו ראוי להפרע ממנו והקב"ה יודע איך יפרע, יש חטא שהדין נותן שנפרעים ממנו על חטאו בעולם הזה בגופו או בממונו או בבניו הקטנים שבניו של אדם הקטנים שאין בהם דעת ולא הגיעו לכלל מצות כקניינו הן וכתב איש בחטאו ימות עד שיעשה איש, ויש חטא שהדין נותן שנפרעין ממנו לעולם הבא ואין לעובר עליו שום נזק בעולם הזה, ויש חטא שנפרעין ממנו בעולם הזה ולעולם הבא.

הלכה ב

במה דברים אמורים בזמן שלא עשה תשובה אבל אם עשה תשובה התשובה כתרס לפני הפורענות, וכשם שהאדם חוטא מדעתו וברצונו כך הוא עושה תשובה מדעתו וברצונו.

הלכה ג

ואפשר שיחטא אדם חטא גדול או חטאים רבים עד שיתן הדין לפני דין האמת שיהא הפרעון מזה החוטא על חטאים אלו שעשה ברצונו ומדעתו שמונעין ממנו התשובה ואין מניחין לו רשות לשוב מרשעו כדי שימות ויאבד בחטאו שיעשה, הוא שהקב"ה אמר על ידי ישעיהו השמן לב העם הזה וגו', וכן הוא אומר ויהיו מלעיבים במלאכי האלהים ובזוים דבריו ומתעתעים בנביאיו עד עלות חמת ה' בעמו עד לאין מרפא, כלומר חטאו ברצונם והרבו לפשוע עד שנתחייבו למנוע מהן התשובה שהיא המרפא, לפיכך כתוב בתורה ואני אחזק את לב פרעה, לפי שחטא מעצמו תחלה והרע לישראל הגרים בארצו שנאמר הבה נתחכמה לו, נתן הדין למנוע התשובה ממנו עד שנפרע ממנו, לפיכך חזק הקב"ה את לבו, ולמה היה שולח לו ביד משה ואומר שלח ועשה תשובה וכבר אמר לו הקב"ה אין אתה משלח שנאמר ואתה ועבדיך ידעתי וגו' ואולם בעבור זאת העמדתך, כדי להודיע לבאי העולם שבזמן שמונע הקב"ה התשובה לחוטא אינו יכול לשוב אלא ימות ברשעו שעשה בתחילה ברצונו, וכן סיחון לפי עונות שהיו לו נתחייב למנוע מן התשובה שנאמר כי הקשה ה' אלהיך את רוחו ואמץ את לבבו, וכן הכנענים לפי תועבותיהן מנע מהן התשובה עד שעשו מלחמה עם ישראל, שנאמר כי מאת ה' היתה לחזק את לבם לקראת המלחמה עם ישראל למען החרימם, וכן ישראל בימי אליהו לפי שהרבו לפשוע מנע מאותן המרבים לפשוע תשובה שנאמר ואתה הסבות את לבם אחורנית כלומר מנעת מהן התשובה. נמצאת אומר שלא גזר האל על פרעה להרע לישראל, ולא על סיחון לחטוא בארצו, ולא על הכנענים להתעב, ולא על ישראל לעבוד עכו"ם אלא כולן חטאו מעצמן וכולן נתחייבו למנוע מהן התשובה.

שמות רבה (וילנא) פרשה יג

ג) ד"א כי אני הכבדתי את לבו, א"ר יוחנן מכאן פתחון פה למינין לומר לא היתה ממנו שיעשה תשובה, שנא' כי אני הכבדתי את לבו, א"ל ר"ש בן לקיש יסתם פיהם של מינים אלא (משלי ג) אם ללצים הוא יליץ שהקב"ה מתרה בו באדם פעם ראשונה שניה ושלישית ואינו חוזר בו והוא נועל לבו מן התשובה כדי לפרוע ממנו מה שחטא, אף כך פרעה הרשע כיון ששיגר הקב"ה ה' פעמים ולא השגיח על דבריו אמר לו הקב"ה אתה הקשית ערפך והכבדת את לבך הריני מוסיף לך טומאה על טומאתך, הוי כי אני הכבדתי את לבו, מהו הכבדתי שיעשה הקב"ה את לבו ככבד הזה שהיא מתבשלת שניה וארטסים נכנס בתוכה כך נעשה לבו של פרעה ככבד הזה ולא היה מקבל דבריו של הקב"ה, הוי כי אני הכבדתי את לבו וגו'.

רמב"ם הלכות תשובה פרק ז הלכה א

ארבעה ועשרים דברים מעכבין את התשובה, ארבעה מהן עון גדול והעושה אחד מהן אין הקב"ה מספיק בידו לעשות תשובה לפי גודל חטאו. ואלו הן: (א) המחטיא את הרבים ובכלל עון זה המעכב את הרבים מלעשות מצוה, (ב) והמטה את חבירו מדרך טובה לרעה כגון מסית ומדיח, (ג) הרואה בנו יוצא לתרבות רעה ואינו ממחה בידו, הואיל ובנו ברשותו אילו מיחה בו היה פורש ונמצא כמחטיאו, ובכלל עון זה כל שאפשר בידו למחות באחרים בין יחיד בין רבים ולא מיחה אלא יניחם בכשלונם, (ד) והאומר **אחטא ואשוב** ובכלל זה האומר אחטא ויום הכפורים מכפר.

רמב"ם הלכות תשובה פרק ו

וכענין זה שואלין הצדיקים והנביאים בתפלתם מאת ה' לעזרם על האמת, כמו שאמר דוד "הורני ה' דרכך", כלומר אל ימנעוני חטאי דרך האמת שממנה אדע דרכך ויחוד שמך, וכן זה שאמר ורוח נדיבה תסמכני כלומר תניח רוחי לעשות חפצך ואל יגרמו לי חטאי למונעני מתשובה אלא תהיה הרשות בידי עד שאחזור ואבין ואדע דרך האמת, ועל דרך זו כל הדומה לפסוקים אלו.

שמונה פרקים לרמב"ם פרק ח

אבל אומר: +שמות יד, ד+ "וחזקתי את לב פרעה", ואחר כך ענשו והמיתו - הנה יש בו מקום דיבור, ויושג ממנו עיקר גדול. והתבונן בדברי בזה הענין, ושים לבך אליהם, וערוך אותם אל דברי כל מי שדיבר בו, ובחר לך היותר טוב. והוא, שפרעה וסיעתו, אילו לא היה להם חטא זולת אשר לא שלחו את ישראל - היה הענין קשה בלי ספק, כי הוא כבר מנעם מלשלח, כמו שאמר: +שמות יד, י+ "כי אני הכבדתי את לבו ואת לב עבדיו", ואחר כך דרש ממנו לשלחם, והוא מוכרח שלא ישלח, ואחר כך ענשו כאשר לא שילחם, והמיתו וסיעתו - היה זה עוול, וסותר לכל מה שהקדמנו. הרי שאין הענין כן, אלא שפרעה וסיעתו מרו בבחירתם, מבלי כפייה ומבלי הכרח, ועשקו הגרים אשר היו ביניהם, ועשו להם עוול גמור, כמו שאמר וביאר: +שמות א, ט+ "ויאמר אל עמו הנה עם בני ישראל וכו' הבה נתחכמה לו". וזה המעשה היה מהם בבחירתם וברוע עצתם, ולא היה להם בזה הכרח. והיה עונש ה' להם על כך - למנועם מן התשובה, עד שיחול בהם מן

העונש מה שחייב צדקו שהוא עונשם. ומניעתם מן התשובה היא שלא ישלחום. וכבר באר לו ה' זה, והודיעו שאילו רצה להוציאם בלבד - כבר היה מאבדו הוא וסיעתו והיו יוצאים, ואמנם רצה עם הוצאתם לעונשם על עושקם הקודם, כמו שאמר בתחלת הדבר: +בראשית טו, יד+ "וגם את הגוי אשר יעבדו דן אנכי". ואי אפשר לעונשם אם שבו, ועל כן נמנעה מהם התשובה, והיו מחזיקים בהם. והוא אומר: +שמות ט, טז+ "כי עתה שלחתי את ידי וכו' ואולם בעבור זאת" וכו'.

ולא תחוייב לנו גנות באומרנו כי ה' פעמים יענוש האדם בשלא ישוב, ולא יניח לו לבחור בתשובה. לפי שהוא יתעלה יודע החטאים, וחכמתו וצדקו יחייבו שיעור העונש, שפעמים יענוש בעולם הזה בלבד, ופעמים יענוש בעולם הבא בלבד, ופעמים יענוש בשני העולמות יחד. ויתחלף עונשו בעולם הזה: פעמים יענוש בגוף, או בממון, או בשניהם יחד. וכמו שיבטל קצת תנועות האדם הבחירות על צד העונש, כגון שיבטל ידו מן התפישה, כמו שעשה בירבעם, או עינו מן הראיה, כמו שעשה באנשי סדום הנאספים על לוט - כן יבטל ממנו בחירת התשובה, כדי שלא יתעורר אליה בשום פנים, ויאבד בחטאו. ואין אנו צריכים לדעת חכמתו, עד שנדע למה ענש זה בזה האופן מן העונש, ולא ענשו באופן האחר, כמו שלא נדע מה הסיבה אשר גרמה שהיתה לזה המין זאת הצורה, ולא היתה לו צורה אחרת. אבל הכלל: +דברים לב, ד+ "כי כל דרכיו משפט", ויענוש החוטא כפי חטאו, ויגמול המיטיב כפי הטבתו.